

İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: “İrancılık” ve “İrancı” İslamcılık¹

Nail Elhan*

Öz

İran Devrimi dünyada olduğu gibi Türkiye’de de İslamcı hareketler üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bu etkinin bu çalışmada ele alınan kısmı devrimden günümüze kadar Türkiye’de çeşitli düzeylerde etkili olan “İrancı” İslamcılık olacaktır. “İrancı” İslamcılık, din, toplum ve siyasetin Türkiye’de keşiştiği ve birbirini etkilediği önemli alanlardan birisidir. Çalışmada “İrancı” İslamcı siyasal akımların Türkiye’de ana akım İslamcılık ile olan farkları ve hareket içerisinde bulunan figürler ile yapılan görüşmelerden hareketle bu akımın ortaya çıkışı ve ortak temaları tartışılacaktır. Çalışma, Türkiye-İran ilişkilerine farklı bir boyut katması ve iki ülkenin karşılıklı birbirlerini etkilemeleri konusunda Türkiye-İran ilişkilerini çalışan literatür tarafından henüz değinilmemiş bir alanı ele alması hasebiyle literatüre önemli bir katkı sunma iddiasındadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, İran, İran Devrimi, İslamcılık, İrancılık, İrancı İslamcılık, Türkiye-İran İlişkileri.

¹ Bu makale, tarafımca kaleme alınan ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Bölümü’ne sunulan *The Influence of Iranian Revolution on Islamism in Turkey: Iran-Inspired Islamism* başlıklı Yüksek Lisans tezinin 3. ve 4. bölümlerine dayanılarak hazırlanmıştır.

* Araştırma Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nail.elhan@gmail.com

The Reflections of Iran Revolution in Turkey: “Pro-Iran” And “Iran-Inspired Islamism

Nail Elhan*

Abstract

The Iranian Revolution has had a great impact on the Islamist movements in Turkey as well as in the world. The influence of this effect that will be discussed in this study is “Iran-inspired” Islamism, which is effective at various levels from the revolution to the day in Turkey. “Iran-inspired Islamism” is one of the important areas where religion, society and politics intersect in Turkey and affect each other. In the study, the emergence of this “Iran-inspired” Islamic political trends and their common themes are discussed with reference to private interviews made with the mainstream “Iran-inspired” Islamists in Turkey. As it discusses an overlooked field, this study claims to contribute to literature on Turkey-Iran relations.

Keywords: Turkey, Iran, Iranian Revolution, Islamism, Iran-inspired Islamism, Turkey-Iran Relations.

* Res. Asst., Middle East Technical University, Department of International Relations, nail.elhan@gmail.com

1. Giriş

Bu makalede, İran Devrimi'nin Türkiye'deki İslamcılık hareketleri² ve kişiler üzerindeki etkileri ele alınacak olup devrimin Türkiye'deki siyasal İslamcı hareketler içerisinde bir yansıması olarak 1980'lerin ilk yarısından günümüze kadar çeşitli düzeylerde etkisini sürdüren “İrancı” İslamcı³ siyasal akım incelenecektir. Konu iki temel sorunsal etrafında işlenecektir. İlk olarak, “İrancı” İslamcılığı Türkiye'deki ana akım İslamcılık'tan⁴ ayıran temel noktalar tartışılacaktır. Bu amaçla sıklıkla vurgulanan temalar ve üretilen söylem incelenerek, “İrancı” İslamcılığın dönemin hangi toplumsal ihtiyaçlarına cevap verdiği ve ana akım İslamcılığı ne düzeyde etkilediği ortaya konulacaktır. Sözü geçen siyasi akımın her ne kadar İslamcılığın içerisinde çıksa da, başka siyasi akımlarla benzerlik taşıdığı iddia edilecektir. İkinci olarak söz konusu temaların incelenmesi ve hareketin içerisinde bulunan figürler⁵ ile yapılmış olan mülakatlar üzerinden hareketin İran ile ilişkiler, İslam birliği ve Şiiilik-Sünnilik ayrımı gibi konularda ileri sürdüğü görüşler tartışılacaktır. Bu kısımda, İran Devleti'nin iç ve dış politikasında oluşan dönüşümlerin hareketi ne düzeyde etkilediği sorgulanacaktır. Harekete etki eden “yerli” ve uluslararası unsurlar bu temalar etrafında tartışılacaktır.

² Günümüzde, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de İslam'ın bütünü temsil yeteneği olan bir İslamcı hareketten söz etmek mümkün gözükmemektedir. Türkiye hem radikal hem de ılımlı olarak adlandırılabilir çok sayıda İslami cemaat, tarikat ve örgüte ev sahipliği yapmaktadır. Yücel Demirel bu çeşitliliği, Diyarbakır'da Kürtçü, Ankara'da laik ve Konya'da şeriatçı olan bir çok İslami hareketin varlığını vurgulayarak dile getirmektedir. Bkz. Yücel Demirel, *Türkiye İslamı'nı Anlamak*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1998, s. 38.

³ İslamcılık meselesinde görülen yeknesak bir hareket olmama ve çeşitli olma hali “İrancı” İslamcılık için de geçerlidir. “İrancı” İslamcılık içerisinde de fikir ve yöntem ayrılıkları bulunmaktadır.

⁴ Ana akım İslamcılık konusu ileride tartışılacak olup Ana akım İslamcı hareketler olarak siyasi örgütler (Milli Görüş Hareketi, Adalet ve Kalkınma Partisi) ve tarikatlar ile cemaatler (Nakşibendiler, Nurcular) kastedilmektedir.

⁵ Burada adı geçen figürler Atasoy Müftüoğlu, Ali Bulaç, Ercümen Özkan, Kenan Çamurcu ve Nureddin Şirin'dir. İleride de görüleceği üzere bu isimler dönemsel ve ideolojik İrancı İslamcılar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. İrancı dergi ve gazeteler de İrancı İslamcı hareketin önemli kurumlarından. İrancı dergi ve gazeteler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Nail Elhan, *The Influence of Iranian Revolution on Islamism in Turkey: Iran-Inspired Islamism*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Bölümü, Ankara, 2015.

Bu çalışma, Türkiye siyasi düşünce tarihi ve Türkiye-İran ilişkileri literatürüne birden çok boyutta katkı sağlama iddiasındadır. İlk olarak, Türkiye-İran ilişkileri üzerine sıklıkla şöyle söylenir: Türkiye-İran sınırı bölgenin değişmeyen en eski sınırıdır. Bu vurgu şu anlama gelir: İran ve Türkiye birbirinin en eski komşularıdır ve tarih boyunca iyi komşuluk ilişkilerine sahip olmuşlardır. Ancak Türkiye-İran ilişkileri üzerine çalışanlar bilirler ki, iki ülke arasındaki ilişkiler söz edilen iyi komşuluk vurgusunun tüketemeyeceği kadar karışıktır. İran ve Türkiye bölgenin Arap olmayan, sömürgeleşmemiş ve devlet geleneği açısından bölgenin diğer ülkelerine göre fazlasıyla gelişmiş iki ülkesi olarak tarihsel bir rekabetin iki öznesi olmuşlardır. Hem siyasi, hem askeri, hem de kültürel boyutları olan bu rekabetin doğal sonucu İran-Türkiye ilişkilerinin bir çalışma alanı olarak aşırı politikleşmesidir. Bu aşırı politikleşme iki ülkenin iç içe geçmiş toplumsal yapıları tarafından da beslenmiştir. Türkiye'de yaşayan çok sayıda Caferi ve İran'da yaşayan çok sayıda Türk nüfus bulunması, iki ülkenin sınır aşan etnik azınlıklarını, en başta Kürtleri, birbirleri aleyhinde desteklemeleri gibi temalar çokça bu bağlamda tartışılmıştır.

Türkiye'de Türkiye-İran ilişkilerinin tartışıldığı zengin bir literatür bulunmaktadır ve bu literatür ağırlıklı din-devlet ilişkileri ve dış politika gibi konuların ele alındığı çalışmalarla oldukça zenginleşmiştir.⁶ Bu çalışma ile mevcut literatür tarafından henüz yeterince incelenmemiş bir boyut ele alınmaktadır. İran ve Türkiye sadece sistemik rekabet düzeyinde değil aynı zamanda ideolojik düzeyde de birbirlerini etkilemişlerdir. Bu ideolojik etkilenme, önce Osmanlı-Safevi ve Osmanlı-Kaçar devletleri arasında mezhepsel kimliklerin birbirleri ile ilişkili biçimde kurulmasına neden olmuş, 20. yüzyıl başlarında İran'ın Türkiye modernleşmesinden ilham alması ile devam etmiş ve nihayet İran'da 1979 yılındaki devrim sonrasında Türkiye'deki İslamcı hareketlerin İran Devrimi'nden etkilenmeleri ile son bulmuştur. Bu etkileşim sonrasında Türkiye'de İran Devrimi'nden ilham alan bir siyasal "İrancı" İslamcı akım ortaya çıkmıştır. Çalışma bu bağlamda, bu ideolojik etkilenmenin en az çalışılmış kısmı olan "İrancı" İslamcılığı konu edinerek literatüre katkıda bulunacaktır.

İkinci olarak, "İrancı" İslamcılığı anlamak Türkiye İslamcılığı'nın ana göv-

⁶ Bu konuda kapsamlı bir çalışma olarak bkz. Agah Hazır, "Comparing Iran and Turkey in Political Science and Historical Sociology: A Critical Review", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2:1, 2015, s. 1-30.

desini anlamak açısından da imkanlar sunmaktadır. Türkiye İslamcılığı bu toprakların özgün, milli ve yerli kimliği olma iddiasını taşımaktadır. “İrancı” İslamcılık, Türkiye için tarihsel rakip sayılabilecek bir ülkeden esinlenmesi hasebiyle bu iddiayı da sorgulamak için bir araç olarak görülebilir.

Üçüncü ve son olarak, “İrancı İslamcılık” sadece tarihsel bir olgu olarak kalmamış, aksine yaklaşık olarak son 35 yıldır Türkiye gündeminde şeriat-laiklik tartışmaları ekseninde yer bulmuştur. Türkiye’nin laik devlet yapısı ve İran’daki şeriat yönetimi sıkça karşı karşıya getirilmiştir. 1990’larda sıkça sorulan ‘Türkiye İran olacak mı?’, ‘Türkiye’ye şeriat mı gelecek?’ gibi sorular laik çevrelerin İran’a olan kuşkulu bakışını gösterse de, aynı zamanda İran’ın araçsallaştırılarak tüm İslamcı akımlara karşı duruşun da seküler bir cephesi olmuştur. Uğur Mumcu, Ahmet Taner Kışlalı ve Bahriye Üçok gibi laik aydınların hala aydınlatılmayan suikastleri ve bunların arkasında İran’ın olduğu iddiaları ve 28 Şubat süreci, Türkiye toplumundaki İran karşıtlığı ve laik-şeriatçı ikilemini güçlendirmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde ise “İrancılık”-“İrancı” İslamcılık tartışmaları laik-şeriatçı ekseninden İslamcılar arasındaki güç mücadelesinde bir araç olma haline evrilmiştir. Yaklaşık olarak son 10 yıldır, Gülen Cemaati-Hükümet çatışmasının ana temalarından biri “İrancılık” tartışmaları olmuştur. Böylelikle “İrancı” İslamcılık ve “İrancılık” kavramları bir iç siyaset malzemesi olarak ‘yeniden keşfedilmiştir’. Gülen Cemaati’nin siyasi iktidarı suçlamak için yaygınlıkla kullandığı İran ajanlığı ve siyasi “İrancılık” gündemleri bugün de tartışılmaktadır.⁷ Gülen Cemaati yargı üzerindeki etkisini devam ettirebilseydi, cemaatin İran devlet ajanlığını ana suçlama olarak getireceği ve büyük bir siyasi dava açma hesabı olduğu da çokça dillendirilmiştir.⁸

7 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi de göstermiştir ki, Gülen Cemaati devlet yönetimini ele geçirebilmek amacı ile devlet içerisinde yapılanmış, kadrolaşmış ve bu amaçla çoğu girişimde bulunmuştur. Bu bağlamda, Gülen Cemaati’nin yaptığı “İrancılık” suçlamalarını ve yine Gülen Cemaati mensubu yargı üyelerinin yürüttüğü Selam-Tevhid gibi davaları, Cemaat’in devleti ele geçirebilmek için yaptığı girişimler olarak değerlendirmek yanlış değildir. Çalışmanın kapsamını aştığı için bu konulara burada değinilmeyecektir.

8 Cemaate yakın yayınevleri ve yazarlar tarafından İran Devleti’nin Türkiye’deki oyunlarını ifşa etme amacı güttüğü iddiasındaki bir çok kitap hazırlanmıştır. Bkz. Cevheri Güven, *Bal Tuzağı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014. Yine Gülen Cemaati’nin bir çok yayınında benzer temalar işlenmiştir. Bunların en çarpıcı örneklerinden bir tanesini, LGBT aktivisti kılığına giren İran ajanlarının Gezi Olayları’nı manipüle ettiğini iddia ettiği yazısı ile Abdullah Bozkurt vermiştir. Bkz. “Iran Plays Subversive Role in Turkey”, *Today’s Zaman*, 21 Temmuz 2013.

1990'lardan günümüze kadarki süreçte "İrancılık"ın kullanımındaki bu değişim İslamcı yazarların da dikkatinden kaçmamıştır. Örneğin Ayşe Böhürler, laiklik karşıtı 'aynı mahallenin çocuklarının' bir zamanlar gururla taşıdıkları "İrancılık" rozetini artık birbirlerini suçlamak için kullanmalarına duyduğu şaşkınlığı şu şekilde ifade etmektedir:

Bu günlerde sıklıkla birileri hakkında bu ithamı duyuyorum: "İrancı!"... Bu kavramı 12 Eylül sonrasında ve 90'larda, 28 Şubat'ı kurgulayan ortamın içinde çok sık duyardık. 1979'da yapılan İran Devrimi dünyaya Batı'nın yönetmediği bir formülün mümkün olabildiğini göstermişti. Birçoğumuzun İran'a olan ilgisi bu yerleşik ve dünyayı sömüren uluslararası sisteme karşı bir çıkışın mümkün olabildiğini göstermesi açısından önemliydi. İran Devrimi, bizim için Batı'ya bir başkaldırı ve yerel olanın kazanmasıydı, imaj ve içerik olarak. İran'ın dini hüviyeti ikinci planda kalıyordu... Aradan geçen zamanda Türkiye'de büyük değişimler yaşandı. Buna rağmen aynı mahallenin çocuklarının bugün birbirleri hakkında 'İrancı' suçlaması yapmaları, n'oldu? sorusu ile birlikte beni çok şaşırtıyor.⁹

Her ne kadar "İrancılık" ve "İrancı" İslamcılık kavramları bir dönemin gururlanma, diğerinin ise suçlama-suçlanma aracı olsalar da; bu, devrimden günümüze Türkiye'de İran Devrimi'nden etkilenmiş bir siyasi akımın varlığı gerçeğini değiştiremeyecektir. Bu bağlamda çalışma, birincil kaynaklar ve mülakatlar¹⁰ aracılığıyla bu gündeme akademik bir bakış açısıyla yaklaşmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda konunun aşırı siyasallaşmış doğasını aşmak için de bir olanak sunmayı hedeflemektedir.¹¹

⁹ Ayşe Böhürler, "İrancı Olmak", *Yeni Şafak*, 12 Ocak 2013.

¹⁰ Yukarda adı geçen isimlerden Ali Bulaç (6 Mart 2015, İstanbul), Atasoy Müftüoğlu (16 Ocak 2015, Eskişehir) ve Nureddin Şirin (5 Mart 2015, İstanbul) ile röportajlar yapılmıştır. Ercüment Özkan'ın İran Devrimi'ne yaklaşımlarının ele alındığı görüşme ise Özkan'ın kurduğu *İktibas Dergisi*'nin yazı işleri müdürü Hüseyin Bülbül ile e-posta aracılığı ile gerçekleştirilmiştir (16 Ocak 2015, Ankara).

¹¹ Çalışmada, "İrancı İslamcı" olarak Türkiye Hizbullahı'na ve Türkiye'de yaşayan Caferi Cemaati'ne değinilmeyecektir. Hizbullah, radikal İslamcı bir örgüt olup İlim ve Menzil olmak üzere iki ana grup tarafından şekillendirilmiştir. İlim, silahlı mücadeleye öncelik veriyordu. Menzil ise daha çok İran'da Ayetullahlar tarafından temsil edilen ılımlı kanada yakın duruyordu ve silahlı mücadeleden önce kültürel yapılanmaya öncelik veriyordu. Bkz. Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık: Türkiye'de Siyasal*

2. İran Devrimi ve Türkiye

Bu bölümde, İran Devrimi'nin Türkiye'de algılanışı devlet düzeyi ve toplumsal düzey olmak üzere iki kısımda ele alınacaktır. Devlet düzeyine bakıldığında, İran Devrimi olduğunda Türkiye'nin üzerinde durduğu üç endişesinin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, İran Devrimi'nin etkisiyle İslamcı hareketlerin Türkiye'de güç kazanmaları ve rejimin laik kimliğini tehdit etmeleri ihtimalidir. İkincisi ise devrim sonrasında İran'da devletin çözülmesi ve toprakları üzerinde bağımsız bir Kürt Devleti kurulması endişesidir.¹² Üçüncü ve son olarak, devrimle birlikte ABD etkisinden çıkan İran'ın Sovyet etkisi altına gireceği düşüncesi o dönem sağ-sol çatışmalarına sıkça sahne olan Türkiye için önemli endişelerden birisi olmuştur. Türkiye, İran'da Sovyet etkisini önlemeye çalışmaktaydı. Hatta bazı yazarlar, 1980 askeri darbesinin zamanlamasına dikkat çekerek darbenin ordu tarafından Türkiye'de oluşan güvensizlik ortamını ortadan kaldırmak ve olası bir Sovyet etkisini önlemek amacıyla yapıldığını iddia etmektedirler.¹³ Kürt milliyetçiliği ve ayrılıkçılık, Sovyet çekincesi ve komünizm tehdidi, İslamcı akımlar ve şeriat olmak üzere bu üç endişe Türkiye açısından devletin güvenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı en büyük tehditler olarak algılanmıştır. Bunların dışında, devrim sonrasında Türkiye-İran ilişkilerinin özellikle ekonomik alanda düzenli bir şekilde devam ettiği söylenebilir. Süha Bölükbaşı'nın da belirttiği üzere ekonomik ilişkilerin devam etmesi ve geliştirilmesi Türkiye için öncelikli politikalardan birisi olmuştur.¹⁴

İslamcılık, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 359. İki grup arasındaki çatışmalar sonucunda Menzil pasifize olurken, İlim etkisini artırdı. Abdullah Manaz iki grup arasındaki mücadelenin İran'da sertlik yanlıları ile ılımlılar arasındaki etkinlik mücadelesinin Türkiye'de görülen bir yansıması olduğunu iddia etmektedir. Hizbullah hakkında daha fazlası için bkz. Ruşen Çakır, *Derin Hizbullah*, İstanbul: Metis Yayınları, 2011 ve Mehmet Kurt, *Türkiye'de Hizbullah*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015. Caferi Cemaati ise Oniki İmamcı Şii bir dini grup olup, İran ile zaten doğal bir dini ilişki içerisinde. Çalışmanın kapsamını aşacağı düşüncesiyle, Hizbullah ve Caferiler de bu çalışmada ele alınmamışlardır.

¹² Robert Olson, *Turkey-Iran Relations 1979-2004: Revolution, Ideology, War, Coups and Geopolitics*, California: Mazda Publishers, 2004, s. 1.

¹³ Süleyman Elik, *Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualizing the Dynamics of Politics, Religion and the Security in the Middle-Power States*, (New York: Routledge), 2012, s. 181 ve Hakan Yavuz, *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, (New York: Cambridge University Press), 2009, s. 50.

¹⁴ Süha Bölükbaşı, Turkey Copes with Revolutionary Iran, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. XIII, No.1, Fall 1989, s. 95.

Toplumsal düzeye bakıldığında ise devrim algısının ideolojik ve dini çerçevede farklılaştığı görülebilir. Bir kısım basın organının sağcı, solcu ve İslamcı olarak kategorilendirilerek Türkiye basınının ve Türkiye'de İslamcı hareketlerin lokomotifleri olmaları hasebiyle bir kısım cemaat ve örgütlerin İran Devrimi'ne bakışlarını incelemenin çalışmanın kapsamını aşmadan toplumsal düzeyde devrimin algılanışı hususunda bir fikir vereceği kanaatindeyim. O dönemde Mehmed Kerim müstear adıyla yazılan *İran İslam Devrimi* kitabında basın solcu, sağcı ve 'bir gömlek daha Müslüman' basın olmak üzere üçe ayrılmaktadır.¹⁵ İlk olarak, solcu olarak nitelendirilebilecek *Aydınlık* ekibi, devrimi ilerici ve anti-emperyalist bir girişim olarak değerlendirmiştir.¹⁶ *Birikim* ise devrimi Şah'ın despotik yönetimine karşı bir başkaldırı olarak görmüş ancak ilerleyen süre içerisinde ne olacağına dair Humeyni'nin adımlarının beklenmesi gerektiğini belirterek temkinli davranmıştır.¹⁷ *Cumhuriyet* de *Birikim*'e benzer bir biçimde Şah'ın ülkeyi despotizmle yönettiğini, Şah'ı desteklemenin ölümleri ve yolsuzlukları desteklemek anlamına geleceğini vurgulamıştır.¹⁸ Görüldüğü üzere solcu olarak nitelendirilebilecek basın, devrimi baskıcı yönetime karşı anti-emperyalist bir duruş olarak ele almış ve genel olarak devrimin dini kimliğine vurguda bulunmamıştır.

¹⁵ Mehmed Kerim, Ali Bulaç'ın kullandığı bir müstear isim olarak bilinmektedir. Bunu çalışmam esnasında görüştüğüm İslamcı yazarlar da belirtmişlerdir. Ali Bulaç, yaptığımız görüşmede Mehmed Kerim'in gerçek kimliğine dair sorumu geçiştirmiş, ancak kitabın kendi yayın ekibi tarafından basıldığını kabul etmiştir. Bunu yapmasının sebebi olarak, ileride de tartışılacağı üzere, kendisinin Humeyni sonrası İran'ın politikalarına uzak kalmasına ve bugün o şekilde anılmak istememesine bağlıyorum. Söz konusu kitap ise tamamen İran propagandası üzerine kurulmuştur.

¹⁶ Reha Akbay, "Mazlumun Ahı Devirir Şahı", *Aydınlık*, (3 Nisan 1978), *Aydınlık*, "İran TUDEH İnkılabı Örgütü: Mücadelenin Hedefi Şah Rejimini, Hakim Sınıfları ve Emperyalist Nüfuzu Yok Etmektir", (8 Ekim 1978), *Aydınlık*, "Tatile Çıkıyorum Diyen Şah Kaçıyor", (4 Ocak 1979), *Aydınlık*, "Halk Tahran'a Akıyor", (1 Şubat 1979), *Aydınlık*, "Muhteşem Karşılama", (2 Şubat 1979), *Aydınlık*, "İç Savaş Başlatın", (2 Şubat 1979).

¹⁷ *Birikim*, Şah'ın Gelişi ve Türkiye-İran İlişkileri, Sayı: 9, (Kasım 1975), s. 48, *Birikim*, Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran, Sayı: 46-47, (Aralık-Ocak 1978-1979), s. 13, *Birikim*, Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran II, Sayı: 48, (Şubat 1979), s. 5, *Birikim*, Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran'daki Gelişmeler Üzerine, Sayı: 50-51, (Nisan-Mayıs 1979), s. 13.

¹⁸ Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979", s. 13. https://www.academia.edu/9304053/İranda_Rejim_De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Finin_T%C3%BCrk_Bas%C4%B1n%C4%B1nda_Yans%C4%B1malar%C4%B1_Eri%C5%9Fim_Tarihi: 20.10.2016

İkinci olarak, sağcı basın bir kısmı, devrimi komünizme hizmet etmekle itham ederek devrimin Şii kimliğini ön plana çıkarma gayretinde olmuştur. ABD'nin Orta Doğu hakimiyetini kaybetme ihtimali olduğunu belirten *Tercüman* Gazetesi Türkiye'nin Sovyetler'le ilişkisinin İran'daki gelişmelerin alacağı istikamete bağlı olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Gazete, ABD'nin İran'ı da Afrika, Afganistan ve Vietnam gibi gözden çıkardığı endişesini taşımaktadır.²⁰ Gazete yazarlarından Celal Yardımcı'ya göre İran olayları sadece anarşi ve kaos getirecektir ve olaylarda komünistlerin parmağı bulunmaktadır.²¹ Zafer Atay ise "Şah gitti şimdi ne olacak?" adlı yazısında Sovyetler'in İran'ın iç işlerine karışacağını yazmaktadır.²² Hatta gazete, Türkiye basınında Şah'ın eleştirilmesine de şu şekilde karşı çıkmıştır:

Şuursuz yayımların İran devlet ve hükümetine karşı yıkıcı, küfürbaz taşkınlıkları Şah'ı lanetleyici laflarla verilmiştir. Eğer Şah, tahtına yeniden dönecek olsa, Bahtiyar Hükümeti İran'da huzur ve sükuneti sağlasa, bu komşu devletin yüzüne bakacak halimiz kalmayacak.²³

Sabah ve *Yeni Asya* gazeteleri yayınlarında, Humeyni'nin 20.yüzyıl'ın İran'ını 7.yüzyıl Arabistanı'na çevirdiğini iddia etmişler ve İran'daki yeni rejimin Sovyet etkisine açık olduğunun altını çizmişlerdir.²⁴

Üçüncü olarak, 'bir gömlek daha Müslüman' basın, devrimin dini boyuttan hareketle Şiilik-Sünnilik karşılaştırmaları yapmaya başlamıştır. Özet olarak, Türkiye'de basın İran Devrimi'ni ideolojik ve dini açıdan ele almıştır. Solcular devrimin anti-empyrialist yönüne dikkat çekerken dini boyuttunun üzerinde durmamışlardır. Sağcı ve İslamcı basının bir kısmı ise Batı karşıtlığında bir Sovyet etkisi olduğu düşüncesinden hareketle devrimin Türkiye'de olumlu karşılanmaması çabası ile devrimin Şii yönüne vurgu

¹⁹ *Tercüman* Gazetesi, 6 Ocak 1979'dan alıntılan Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979".

²⁰ *Tercüman* Gazetesi 12 Ocak 1979'dan alıntılan Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979".

²¹ *Tercüman* Gazetesi, 21 Ocak 1979'dan alıntılan Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979".

²² *Tercüman* Gazetesi, 22 Ocak 1979'dan alıntılan Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979".

²³ *Tercüman* Gazetesi, 19 Ocak 1979'dan alıntılan Selda Kılıç, "İran İslam Devrimi'nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979".

²⁴ Mehmed Kerim, *İran İslam Devrimi*, (İstanbul: Düşünce Yayınları), 1980, s. 307-308.

yapmışlardır.²⁵

Dönemin aktif cemaat ve örgütlerinden bazıları ise devrimin İslami olup olmadığından hareketle bir tartışma yürütmekteydiler. Türkiye'de cemaatlerin çoğunun 'devletçi' olmaları hasebiyle devrimi koşulsuz kabul etmeleri beklenmemelidir. Burada vurgulanması gereken, devrimi İslam içerisinde bir hareket olarak görmeyenlerin Şiilik mevzusunu ön plana çıkarma çabalarıdır. Örneğin Nureddin Şirin'e göre, Türkiye'de İslamcı camianın bir kesimi devrimi coşku ile karşılarlarken bir kısmı da karşı çıktı:

Muhafazakar ve sağcı olarak nitelediğim statükocu hareketler ise buna zaten karşı çıkıyorlardı. İslamcılar içerisinde devrime karşı bir tepki üretildi. Bu tepki üretilirken de mezhep öne çıkarıldı. Bu sadece tarihsel bir mezhep kavgasıyla oluşan bir tepki değildi. Bu bir projeydi. İran Devrimi'ni İran'da hapsederek, Sünni ve Arap Dünya'ya yayılmasını önlemek için bir önlem projesiydi.²⁶

Örneğin İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi (İBDA-C) İran Devrimi'ni reddediyordu. Sünni İslam'ın sert bir yorumunu benimseyen bu örgüte göre Şia'nın ve İran'ın savunulacak bir tarafı yoktu:

Bugün İran'da kılıklar baştan başa değişmesine rağmen İranlı'nın ruhunda lanse edilmeye çalışılan o inkılap gerçekleşmemiştir. Şah Dönemi'nin İranlısıyla bugünün İranlısı, ruh itibariyle köklü ve inkılap demeyi hakedecek bir değişim yaşamamış; aksine kimi sahalarda geriye sayma başlamıştır.²⁷

Şiiler'e ve dolayısıyla İran'a karşı sert ve sekter olan bu bakışın tipik bir örneğini de 1980'lerde Mustafa Talip Güngörge²⁸ tarafından yazılan *Humeyni ve İslam* adlı kitapta görmekteyiz. Güngörge bu kitapta, Şiilik'in İslam olmadığını sıkça dile getirmektedir. Hatta kitabın konu başlıklarından (Şiiler'in Hz. Ebubekir'e Küfretmeleri, Şiiler'in Muta Nikahı ile Kadınları Kullanmaları vb.) meselenin eleştirinin de ötesinde bir düzeyde olduğu sonucuna ulaşabiliriz.²⁹

²⁵ Mehmed Kerim, *İran İslam Devrimi*, s. 308-310.

²⁶ Nureddin Şirin, *Özel Görüşme*.

²⁷ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 174.

²⁸ Mustafa Talip Güngörge 1980'lerde İran karşıtı kitapları ile tanınan bir müstear isimdir. Mustafa İslamoğlu, http://www.mustafaislamoglu.com/iran-mi-imtihan-mi-_H4813.html kaynağında bu ismi kullanan kişinin 'horozdan da tavuktan da kurban olur' diyen medyatik bir isim olduğunu belirtir. Bu tariften anlıyoruz ki o kişi Zekeriya Beyaz'dır.

²⁹ Mustafa Talip Güngörge, *Humeyni ve İslam*, (İstanbul: Araştırma Yayınları), 1985.

Bu kadar keskin olmamakla birlikte, İslamcı cenahın büyük bir kısmı devrime şüphe ile yaklaşmıştır. Örneğin İskenderpaşa Dergahı devrimi tümünden reddetme yoluna gitmemiştir. Devrimin bir halk hareketi sonucu ve güçlü bir imam liderliğinde olması ve devrim sonrasında devletin ve kurumlarının İslamlaştırılma çabaları desteklenmiştir. Ancak mesele devrimin ihracı konusuna geldiğinde şüpheler artmaya başlamıştır. İhraç edilmeye çalışılanın İslami bir devrim mi yoksa Şiilik mi olduğu hususu sıkça tartışılan bir konu olmuştur.³⁰

Nurcu cemaatlere bakıldığında şüpheli yaklaşımın sürdüğü görülür. Yeni Asyacılar'a göre İran Devrimi tamamıyla Şiilik'ten beslenen ve Sünni dünyada hiçbir başarı şansı olmayan bir devrimdir. Humeyni'ye göre Kuran yalnızca bir 'siyaset kitabıdır' ve Humeyni, İslam'ı bir 'cihad ve mübareze dini' olarak görmektedir.³¹ Gülenciler'in yaklaşımı da farklı değildir. Girişteki "İrancılık" bahsinden de anlaşılacağı üzere Gülen Hareketi İran'a ve devrime karşı bir duruşa sahip olmuştur. Gülen'e göre İslam, İran için bir araç olarak kullanılmaktadır ve Şiilik, İslam'dan ayrı bir din olarak sunulmaktadır.³²

Bunların dışında Şii kimlik üzerine olumsuz herhangi bir görüşü olmayan, devrimi ve Humeyni'yi benimseyen bir başka İslamcı hareket daha vardı ki onlar bu çalışmanın temel aktörleridir.

3. Kökü İçeriden Fikri Dışarıdan bir İslamcılık: "İrancı" İslamcılık

"İrancı" İslamcılık nedir bunun anlaşılabilmesi için öncelikle Türkiye'de ana akım İslamcılığın kabaca bir haritasına bakmak uygun olacaktır. Türkiye'de İslamcı hareketler bazı yazarlarca³³ reformcu devletin karşısındaki 'gerici' unsurlar olarak konumlandırılırsalar da bu hareketleri demokratik ve çoğulcu bir toplumun inşasındaki temel aktörlerden birisi olarak ele almak

³⁰ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 31-32.

³¹ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 96.

³² Burak Özçetin, *Making of New Islamism in Turkey: Transformation of the Islamist Discourse from Opposition to Compliance*, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, 2011, s. 69.

³³ Örnek olarak bkz. Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, New York: Routledge, 1998 ve Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

uygun olacaktır.³⁴ Bu bağlamda, Türkiye'de ana akım İslamcı hareketlerin belirli özelliklerini vurgulamak faydalı olacaktır. İlk olarak, ana akım İslamcı hareketler partileşerek sistem içine dahil olmuşlardır. Sistem dışına itilmiş ve sistemin merkezine gelmek isteyen bu hareketler özellikle 1990'lı yıllarda hem yerel hem de genel seçimlerde kazanılan başarılar ile merkeze doğru geri döndürülemez bir yürüyüş başlatmışlardır. 1980'lerde Milli Görüş Hareketi'nin etkisiyle siyasal süreçlere katılımları hızlanan İslamcılar, İslamcı gelenekten gelen ve içerisinde çok sayıda İslamcı gelenekten ismi barındıran Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişi ile sistemin merkezine yerleşmişlerdir. Bu yüzden, Hakan Yavuz'un da altını çizdiği üzere, Türkiye'de ana akım İslamcı hareketler genel olarak sistem karşıtı hareketler olmamışlardır denilebilir.³⁵ Ek olarak, komünizme karşı devletle gelişen konjonktürel beraberlik, ABD-Sovyetler Birliği çatışmasında nesnel olarak Batı ittifakı içerisinde yer almalarına neden olmuştur.

İkinci olarak, tarikatlar ve cemaatler Türkiye'de ana akım İslamcılığın geleneksel kurumları olmuşlardır. Bu kurumlar, toplumda önemli ekonomik, kültürel ve sosyal roller üstlenmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra din ve dini kurumlar üzerindeki devlet kontrolü, tarikat ve cemaatler ile devlet arasında zorunlu bir yakınlaşma başlatmıştır. Buna ek olarak, devletin siyasal ve sosyal hayat üzerindeki kontrolü cemaatleri neredeyse devlete bağımlı duruma getirmiştir.³⁶

Son olarak, her ne kadar ümmet ve tevhid vurgusu olsa da ana akım İslamcılık, İslam'ın geleneksel ayırım ve tartışmalarını benimsemiştir. Şii-lik-Sünnilik ayırımı konusundaki hâkim görüş bunu desteklemektedir. Şii İslam inancına ait çoğu uygulama İslam dışı olarak görülmekte ve eleştirilmektedir.

"İrancı" İslamcılık bu koşullar içerisinde İran Devrimi'nden etkilenecek dönemin ihtiyaçlarından neşet etmiş ve adında "İrancılık" olmasına rağmen büyük oranda yerli bir siyasal İslamcı akımdır. İlk olarak belirtilmesi ge-

³⁴ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, New York: Oxford University Press, 2003, s. 4 ve Nilüfer Narlı, "The Rise of the Islamist Movement in Turkey", *Middle East Review of International Affairs*, 3:3, 1999.

³⁵ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, s. 91. Sistem karşıtı İslamcı hareketler de bulunmakta olup bunların etkilerinin sınırlı olduğu söylenebilir. Hizbullah ve İBDA-C bunlara örnek verilebilir.

³⁶ Hakan Yavuz, *Is There a Turkish Islam? The Emergence of Covergence and Consensus*, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 24:2, 2004, s. 220-221.

reken, dönemin devrimci retoriğinden etkilenen ve ana akım İslamcılık'tan ayrılan İslamcılarının, kendilerinin de devrimci bir niyet sahibi olmaları hasebiyle ortaya çıkmış olmasıdır.³⁷ Bu noktada İran Devrimi'ne bakışın temel olduğunun ve mezhepsel bir ayrımın yapılmadığının altını çizmek yerinde olacaktır. Bunu "İrancı" İslamcılar'ın ifadelerinde de görmek mümkündür. Örneğin Ali Bulaç, devrim öncesinde İran'ı ve Şiilik'i yeterince bilmediklerini belirttiği ifadesinde İslami devrim dışında herhangi bir mezhepsel kaygıları olmadığını ifade etmektedir:

...Şii kimliğinden rahatsız olmadım. Dünya'da o tarihlerde dini bir uyanış vardı. Türkiye'de de 1960'lardan beri devam eden bir İslami hareket vardı. İslam Devrimi, İslamcı tezi teyid etmiş oldu. Yani bir İslami Devrim mümkündü.³⁸

Benzer bir şekilde Atasoy Müftüoğlu da öncelikle etkilendikleri konunun devrim olduğunu ifade etmektedir:

Bendeniz bir Müslüman olarak, Müslümanların dikkatlerini İslam'ın bütün parçaları üzerinde yoğunlaşturmaları kanaatindeyim. Şiilik de bu bütünün bir parçasıdır... Bu parçanın nasıl oluştuğu, nasıl bugünlere kadar geldiği, hangi doğrultuda geliştiği çok daha farklı bir konudur. Şiilik, benim için herhangi bir problem değildir... Ben tabi ki öncelikle devrimden etkilenen birisiyim. Devrimin hala çok önemli olduğunu ve bu önemin gereği kadar idrak edilmediğini, anlaşılmadığını düşünenlerdenim.³⁹

Nureddin Şirin de benzer bir açıdan meseleyi ele almaktadır:

Türkiye Müslümanları olarak Şiilik konusunda o zamanlarda pek fazla bilgimiz yoktu. İlk etapta bizi etkileyen de Şiilik değil de devrim fikri oldu. Sonrasında temel değerler bazında irdelendiği zaman, Kerbela ve Hz. Hüseyin'e de dayandığı için bir aidi-

³⁷ Türkiye'de İran Devrimi'nden sonra genel Sünni görüşün aksine fikirleri savunan, yani ana akım İslamcılık'ın dışına taşan fikirleri olan, İslamcılar'ın da "İrancı" olarak tanımlandığını belirtmekte fayda vardır. Buna İran'ın da eklenmesinin sebebinin Türkiye ve İran'ın tarihsel ve ideolojik olarak rakip görülmesidir. Başka bir ifade ile ana akım İslamcı hareket kendileri gibi düşünmeyenleri "İrancı" diyerek ötekileştirmeye çalışmıştır.

³⁸ Ali Bulaç, Özel Görüşme.

³⁹ Atasoy Müftüoğlu, Özel Görüşme.

yet hissedilebiliyor.⁴⁰

İkinci olarak, "İrancı" İslamcılık anti-emperyalist ve üçüncü dünyacı bir dünya görüşüne sahiptir. Bunda Celal el-Ahmed'in, Ali Şeriatî'nin ve Humeyni'nin etkisi yüksektir. İran Devrimi'nin ideoloğu olarak görülen Şeriatî⁴¹ Marksizm'in etkisi ile Şii İslam'ı yeniden yorumlamıştır. Marx'ın tarih okuması olan sınıflar arasındaki mücadeleyi Habil ve Kabil arasındaki mücadeleye uyarlayarak Şiilik ile sosyalizmi sentezleme gayretinde olmuştur. Humeyni de benzer bir şekilde toplumu mustazaflar (ezilenler) ve baskıcılar, zenginler ve fakirler arasında bir mücadeleden teşekkül etmekle nitelendirmiştir.⁴² Humeyni'ye göre bu mücadeleyi ezilenler kazanacaklardır. Celal el-Ahmed, İran'daki kültürel yozlaşmanın sebebi olarak 'batılılaşma hastalığı'nı işaret etmiştir ve Batı karşıtı bir duruş sergilemiştir.⁴³ El-Ahmed'in ve Şeriatî'nin sıklıkla kullandığı geleneksel ve modern insan dikotomileri Atasoy Müftüoğlu tarafından da çok benzer bir çerçevede kullanılmıştır.⁴⁴ Buna ek olarak, o dönemlerde Ali Şeriatî kitaplarının Türkçe'ye tercümesini yapanların sıklıkla "İrancı" İslamcılar olduğu görülmektedir.⁴⁵ Bunun yanı sıra, Ali Şeriatî'nin makaleleri de "İrancı" İslamcı dergilerde sıklıkla yayımlanmıştır.⁴⁶ "İrancı" İslamcılık, adında İslamcılık olmasına rağmen sol ile büyük oranda benzer bir terminoloji kullanmaktadır.⁴⁷ İran Devrimi'nin başlarında, İslamcılar ile solun Şah'a karşı birlikte hareket etmesi, İran'da gelişen emperyalizm ve ABD karşıtı sert politikalar, Türkiye'de-

⁴⁰ Nureddin Şirin, Özel Görüşme.

⁴¹ Ervand Abrahamian, "Ali Shariati: Ideologue of the Iranian Revolution", *MERIP Reports*, No: 102, January 1982, s. 24.

⁴² Ervand Abrahamian, *Khomeinism*, London: University of California Press, 1993, s. 26.

⁴³ Celal el-Ahmed, *Occidentosis: A Plague from the West*, (Berkeley: Mizan Press), 1983.

⁴⁴ Atasoy Müftüoğlu, *Düşsel Ufuklardan Gerçek Ufuklara*, (Ankara: Hece Yayınları), 2014, s. 13.

⁴⁵ Kenan Çamurcu o dönemde ve halen günümüzde İran'daki İslamcılarının kitap ve makalelerinin çevirilerini yapmaktadır. Ali Şeriatî'nin *İktisat Sosyolojisi, İran ve İslam, ve Dünya Görüşü ve İdeoloji* gibi kitaplarını Türkçe'ye çevirmiştir. Yaptığı çeviriler arasında Humeyni'nin *Sırru Salat* adlı kitabı da bulunmaktadır.

⁴⁶ *Düşünce*, "Haber-Yorum", Dönem: 4, Sayı:3, (Ağustos 1979), s. 9.

⁴⁷ Nureddin Şirin o dönemde solcularla yakınlaşmalarını şu ifadelerle açıklıyor: "Devrimden önce devrimci İslam demiyorduk. Hatta o dönemde devrim kelimesi Marksistleri çağrıştırdığı için sıcak baktığımız bir kelime de değildi. O dönemde Marksistler 'Tek Yol Devrim' derlerken, bizler 'Devrim Yok, Diriliş Var, İslam'a Yöneliş Var' diyorduk. Halbuki istediğimiz bir devrimdi. Devrimci kelimesi İslam Devrimi'nden sonra dilimize girdi. Hatta, İslam Devrimi olunca en çok devrim diyenler bizler olmuştuk."

ki devrimci İslamcılar'ı da etkilemiştir.⁴⁸ Hatta bu dönemde çoğu "İrancı" İslamcı 'yeşil komünist'⁴⁹ olarak adlandırılmışlar ve faşist olarak gördükleri sağcı gruplar ile mücadele içerisinde olmuşlardır. Ümit Aktaş'a göre devrimden sonra İslam coğrafyasını aşan bir emperyalizme karşı mücadele söylemi sol söylemler ile harmanlanarak sağcılaşmış İslami söyleme yeni ve merkezi bir söylem kazandırılmıştır.⁵⁰ Bu açıdan, "devrim", "özgürleşme" ve "anti-emperyalizm" gibi kavramlar, ancak devrimden sonra İslami literatürde olumlu anlamda bir yer bulabilmişlerdir. Bu açıdan, sol hareket ile "İrancı" İslamcılık'ın terminolojik bir benzerlik taşıdığı iddia edilebilir.

Üçüncü olarak, ümmet ve tevhid vurgusu, ana akım İslamcılık içerisinde de olduğu gibi fazladır. Ancak bunun teorik temelleri bir tarafa pratik bir anlamı ve kullanımı vardır. Tevhid, tüm Müslümanların İslam birliğinin birer parçası olduğunu ifade etmektedir. Mezhepsel kimliklerine ve etnik kökenlerine bakılmaksızın tüm Müslümanlar bu birliğin parçası olarak görülmektedirler. Ümmet ise etnik, milli ve mezhepsel özelliklerine bakılmaksızın tüm müslümanların eşit olduğu, peygamberin tebliğ ettiği dine inanan herkesin oluşturduğu İslam toplumu anlamına gelmektedir. Bu iki kavram da milliyetçiliğe, mezhepçiliğe ve ulus-devletlere karşı çıkmayı gerektirmektedir. İran Devrimi'ne ve Humeyni'ye karşı destekleyici yaklaşımları ve Şiilik konusundaki ana akım İslamcılık'tan ayrılan görüşleri güncel siyasi meselelerle⁵¹ de birleşince "İrancı" İslamcılar'ın İslami cenahtan dışlanmalarına ve izole olmalarına neden olmuştur. Bu sebeple, "İrancı" İslamcılar bu iki kavramı bir savunma aracı olarak kullanmışlardır. 'Bizler sizlerden farklı değiliz' mesajı verme gayretinde olmuşlardır ve böylelikle izole durumlarını aşmayı ve fikirlerini dışlanmadan anlatmayı hedeflemişlerdir. Ayrıca, bu iki kavramın İran Devrimi ve devrim sonrası kazanımlarına da vurgu yapmak amacıyla kullanıldığı söylenilebilir. Diğer bir deyişle, bu iki kavramı da kullanarak "İrancı" İslamcılar, İran'ı mezhepsel ve etnik farklılıklardan 'arınmış' bir 'cazibe merkezi' olarak sunmak istemişlerdir.

Dördüncü olarak, İran'ın politikalarının desteklenmesi ve savunulması

⁴⁸ Çakır, *Ayet ve Slogan*, s. 155.

⁴⁹ Nureddin Şirin, *Özel Görüşme*.

⁵⁰ Ümit Aktaş, "Başlarken", *Özgün Düşünce*, Yıl: 1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2009.

⁵¹ Bu güncel siyasi meseleler arasında sayılabilecek en önemli olay Suriye Meselesi'dir. Suriye'de yaşanan iç savaş süresince "İrancı" İslamcılar'ın İran yanlısı söylemler üretmeleri ve Türkiye Devleti'nin dış politikası söyleminin dışında durmaları nedeniyle sıkça eleştirilmelerine neden olmuştur.

"İrancı" İslamcılar' için öncelikli amaç olmuştur. Hatta bu politikaların savunusu İran'ın resmi söylemi üzerinden yapılmıştır ve meşruiyeti yine resmi söylem ile sağlanmaya çalışılmıştır. İsrail karşıtlığı ve Suudiler'e duyulan öfke bunun en önemli örnekleridir. Kudüs'ün kurtuluşu ve İsrail'in haritadan silinmesi gibi söylemler İran'ın resmi söyleminden beslenmektedir. İran Anayasası'nın 154. Maddesi "İran İslam Cumhuriyeti beşeri toplumların tümünde insan saadetini, kendi gayesi bilir ve bağımsızlık, hürriyet, hak ve adalet yönetimini dünya insanların tümünün hakkı olarak tanıır. Bununla beraber, diğer milletlerin içişlerine her tür müdahaleden tam olarak çekinmekle beraber, mazlumların zalimlere karşı haklı mücadelelerini dünyanın neresinde olursa olsun himaye eder" demektedir.⁵² Bu madde ile İran, dünyanın neresinde olursa olsun *mustazafinin müstakberine* karşı olan mücadelesinde kendini yetkili kılmaktadır. Nitekim Nureddin Şirin'e göre İran bunu mezhep farkı gözetmeksizin yapmaktadır:

İslam Devrimi'nin temellerinde bazı kriterler vardır: Emperyalizm ve Siyonizm⁴le mücadele ve dünyadaki tüm mazlum müslümanların desteklenmesi, ki bu anayasal bir maddedir. Dolayısıyla İran, dünyadaki müslümanlara mezhepçi bir açıdan bakmıyor. Anti-emperyalist ve anti-Siyonist hareketleri destekliyor. Hatta desteklenen bu hareketler içinde solcu hareketler de vardır. İran Sünni dünya ile ilgilenirken, ne Şii'liği kaldırayım ne Sünniliği indireyim temelinden ya da tam tersi bir temelden bakmıyor. Emperyalizme ve Siyonizme karşı olan duruşu yükseltmek istiyor. Bu amaçla da nerede Şii, nerede Sünni var ona bakmıyor. Bugün İran'ın Nikaragua, Venezuela ve Küba'ya olan ilgisini buna bağlayabiliriz. Bu ilgi İran'a maddi bir katkı yapmıyor, aksine eksiltiyor. Ama İran, küresel anlamda emperyalizme karşı o ülkelerle birlikte duruşunun önemli olduğundan hareketle böyle davranıyor. Bu İmam Humeyni zamanında da böyleydi, ondan sonra da böyle oldu ve hiç değişmedi.⁵³

İran'ın, her ne koşulda olursa olsun, savunulmasıyla alakalı diğer bir mesele ise Hama Katliamı'dır. 1982 yılında Hafız Esad rejiminin politikalarına ve uygulamalarına karşı çoğu Sünni Müslüman İslami devrim tezlerinden

⁵² <http://imam-khomeini.com/web1/turkish/showitem.aspx?cid=1736&h=22&f=23&pid=2048> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2016

⁵³ Nureddin Şirin, Özel Görüşme.

de etkilenecek ayaklanmıştır. Rejim ayaklanmayı zor kullanarak bastırmıştır ve olayların çok sayıda insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Ancak İran, kendi devriminden de cesaret alan bu ayaklanmayı desteklemek yerine Hafız Esad Rejimi'nin yanında durmuştur. "İrancı" İslamcılar bu konuda İran'ı haklı bulmakta ve desteklemektedirler. Örneğin Nureddin Şirin, olayı uluslararası ilişkiler açısından değerlendirmektedir. Şirin'e göre İran o tarihlerde hem Irak'la savaş durumunda olduğu için hem de İsrail'in saldırılarına karşı Filistin'i desteklediği için zor durumdadır ve Hama'daki Müslümanlar'ı destekleyememiştir.⁵⁴ Ali Bulaç ise olayı Humeyni'nin fikirleri üzerinden ele almaktadır. Bulaç'a göre İslami bir devrim yapmak amacı ile ayaklanmak Humeyni'nin yöntemlerinden değildir.⁵⁵ Bunların yanısıra 2011'de başlayan Suriye iç savaşında gösterilen İran yanlısı tutum da bu iddiayı desteklemektedir.⁵⁶ İran, 'İslami Uyanış' olarak addettiği Arap Baharı'nı desteklerken Suriye söz konusu olunca statükonun sürdürülmesinden yana tavır almıştır. Bu tavır kimi çevreler tarafından mezhepçilik olarak tanımlanırken, İran bunu İsrail ve ABD'ye karşı duran 'direniş cephesi'nin savunulması olarak savunmuştur. İran'ın resmi söyleminde olduğu gibi "İrancı" İslamcılar da Suriye'deki sivil savaşın emperyalist güçlerin bir oyunu olarak İsrail karşıtı cephenin çökertilmesi için planlandığını dile getirmektedirler. Örneğin Atasoy Müftüoğlu kendisine sorulan "İran'ın Suriye meselesindeki duruşunu nasıl değerlendiriyorsunuz, bu duruşu mezhep fanatıklığı ile Orta Doğu'nun siyasi bütünlüğü idealinden ayıran saik nedir?" sorusuna şu şekilde cevap vermektedir:

Suriye'deki muhalefet icat edilmiştir ve emperyal bir projenin ürünüdür. İran bu projeye alet olmamıştır.⁵⁷

⁵⁴ Nureddin Şirin, Özel Görüşme.

⁵⁵ Ali Bulaç, Özel Görüşme. Bulaç'ın bu ifadesi, İran'da da Şah'a karşı ayaklanarak İslami bir devrim yapılmış olması nedeniyle çelişkilidir.

⁵⁶ Burada şunun not edilmesi gerekiyor ki, Suriye iç savaşında bazı İrancılar'ın İran'ı sert bir şekilde eleştirdikleri de olmuştur. Hatta Ruşen Çakır'a göre, 'geçmişlerindeki İran hayranlığını bir tür nefrete dönüştüren bazı İslamcılar' mevcuttur. Daha fazla bilgi için bkz. Ruşen Çakır, "Yine İran ve Kaybolan İrancılık Üzerine", 19.04.2013, <http://rusencakir.com/Yine-Iran-ve-kaybolan-Irancilik-uzerine/1996> Erişim Tarihi: 25.01.2017, Ruşen Çakır, "İran ve Şiilik Düşmanlarının Nafile Gayretleri", 21.04.2013, <http://www.rusencakir.com/Iran-ve-Siilik-dusmanlarinin-nafile-gayretleri/1998>, Erişim Tarihi: 25.01.2017, Ruşen Çakır, "Türkiye'de İran Karşıtlığının Nedenleri ve Geleceği", 16.12.2016, <http://medyascope.tv/2016/12/16/turkiyede-iran-karsitliginin-nedenleri-ve-gelecegi/>, Erişim Tarihi: 25.01.2017

⁵⁷ <http://ukbadergisi.com/2015/04/atasoy-muftuoglu-roportaji/> Erişim Tarihi: 3 Kasım 2016.

"İrancı" İslamcılık 1980'li yılların başından 1990'ların başına kadarki yaklaşık 10 yıllık süre içerisinde yükselen bir ivmeye sahip olmuştur. Ancak 1989'da Humeyni'nin ölümü ile İran'ın politikalarında iddia edilen değişimler ve Sovyetler'in yıkılması ile son bulan Soğuk Savaş Dönemi, "İrancı" İslamcı siyasal akım içerisinde de kopmalara yol açmıştır. Bunlara ek olarak, 1990'larda ana akım İslamcı hareketlerin Türkiye siyasi hayatında yükselmeleri ve iktidar ortağı olmaları da bazı "İrancı" İslamcı figürlerin 'ana akımlaşmalarına' neden olmuştur. Bu makalede bu kopuş, iki döneme ayrılarak incelenecektir. Bunlar, devrimin olduğu 1979 yılı ile Humeyni'nin öldüğü ve Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1989 yılı arasındaki dönemi kapsayan Dönemsel "İrancı" İslamcılık Dönemi ve 1989'dan günümüze kadar ki dönemi ele alan İdeolojik "İrancı" İslamcılık Dönemi'dir.

4. Dönemsel "İrancı" İslamcılık

Humeyni Dönemi'nde devrimin ve kurumlarının İran içinde kurumsallaştırılması ve yayılması, Irak ile 8 yıl süren savaş ve Batı ile yaşanan gerilimler ana temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde dış politika çoğunlukla Humeyni'nin yönlendirmeleri ile belirleniyordu. Humeyni'nin ölümü ile İran'ın bölge politikalarında bir paradigma değişimi yaşanmıştır. Onun ölümünü takiben yeni Rehber olarak Ali Hamaney seçilmiştir. Yapılan anayasal değişiklikler ile devlet organlarının kurumsallaşması sağlanırken, Rehberlik ve Cumhurbaşkanlığı olmak üzere iki başlı bir yürütme mekanizması ortaya konulmuştur. Haşimi Rafsanjani de yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Böylelikle İran'ın uluslararası sisteme yeniden entegrasyonu süreci başlatılmıştır. Yeni dönemde İran, Humeyni Dönemi'nin aksine, ideolojiden çok ulusal çıkarı temel alan pragmatik bir politika izlemeye başlamıştır.⁵⁸ Bu dönemde İran dış politikası, Irak ile savaştan kaynaklı sıkıntıları aşmak, Batı karşıtı söylemler neticesinde yaşanan izolasyon sürecini geride bırakmak ve dış dünya ile diplomatik ilişkileri geliştirebilmek amacı ile reformist bir yaklaşım benimsemiştir. Ticaretin artırılması yolu ile diplomatik ilişkiler geliştirilmeye ve ekonomik ve politik sıkışmışlık aşılmaya çalışılmıştır. Bu dönem, devrimci idealizmden uzaklaşarak, devrimci siyaset sınıfının korunması adına her türlü pragmatizme veya ilkesel çelişki-

58 Gökhan Çetinsaya, "Rafsanjani'den Hatemi'ye İran Dış Politikası'na Bakışlar", s. 301, içinde: *Türkiye'nin Komşuları*, Derleyenler: Mustafa Türkes, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

ye rahatlıkla savrulunabileceğinin de çarpıcı bir örneğini oluşturmuştur.⁵⁹

Humeyni'nin ölümü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte İran'da yaşanan söylemsel ve pratiksel değişim, Türkiye'de "İrancı" İslamcılar arasında da kopuşların yaşanmasına neden olmuştur. Humeyni Dönemi'nin bitişi ile idealler üzerine kurulu, tevhid ve ümmeti esas alan bir dönemin de sona erdiğini iddia eden bazı "İrancı" İslamcılar İran'daki yeni rejimin İslam'ı araçsallaştırdığını ve pragmatik bir yol belirlediğini öne sürerek İran ile aralarına mesafe koymuşlardır.⁶⁰ Bunda Soğuk Savaş'ın bitişi ile yerel ve kültürel anlatılar ile kimliklerin de ön plana çıkışının etkili olduğunu da iddia edebiliriz. Humeyni sonrasında Şii kimliğin çok daha sert bir biçimde vurgulanmaya başlandığı düşüncesi ve Soğuk Savaş'ın son bulmasının etkisiyle yerel kimliklere yönelim daha sık olmuştur. Ek olarak, Refah Partisi'nin Türkiye siyasi ve sosyal hayatındaki yükselişi İslamcılar'ın iktidar olma ideallerini güçlendirmiştir. Bunların sonucunda da söz konusu dönemsel "İrancı" İslamcılar, Türkiye içindeki Sünni cemaat ve tarikatlara yönelmişler veya devletle yakınlaşarak 'yumuşamışlardır'.

Çalışmanın bu kısmında, dönemsel "İrancı" İslamcılar olarak ele alınacak figürler Ali Bulaç ve Ercümen Özkan'dır. Bu isimler, devrim fikrinden etkilenmişler, devrimin Şii yönü üzerinde eleştirel bir yaklaşım takınmamışlardır. Bu isimler, Humeyni Dönemi ve sonrası olmak üzere devrim sonrası İran'ı iki döneme ayırmaktadırlar.⁶¹ Böylelikle, Humeyni Dönemi'ni yüceltmektedirler.⁶² Onlara göre, Humeyni Dönemi'nde İran politikaları idealler üzerine kurulmuş olup, takip edilen ana tez 'İslam için İran' olmuştur. Ancak, Humeyni'nin ölümünden sonra bu anlayış değişikliğe uğramış ve İran, pragmatist politikalar takip etmeye başlamıştır. Böylelikle, 'İslam için İran' fikri, 'İran için İslam' fikrine dönüşmüş ve din, İran'ın izlediği politikalarda bir araç haline gelmiştir. Ali Bulaç, Humeyni sonrası dönemi İran Milliyetçiliği'nin ve Şii mezhepçiliğinin arttığı bir dönem olarak vur-

⁵⁹ Yüksel Taşkın, "Devrim Sonrası İran'da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, 2008, s. 27.

⁶⁰ Ali Bulaç ve Hüseyin Bülbül, Özel Görüşme.

⁶¹ Hüseyin Bülbül, Atasoy Müftüoğlu, Ali Bulaç, Özel Görüşme.

⁶² Ali Bulaç görüşmemizde şöyle söylemiştir: "İmam Humeyni bambaşka birisiydi. Hem alimdi, hem müctehidti. Çok zengin bir manevi hayata sahipti...1989'dan sonra İran'ın dış politikası değişti... İmam Humeyni devrim yaptı ancak cihad ilan etmedi. Eğer cihad ilan etseydi İran'da taş üstünde taş kalmazdı. Askerlere kurşun değil, çiçek atın derdi." Ali Bulaç, Özel Görüşme.

gulamaktadır.⁶³ Ona göre, Humeyni Dönemi'nde idealler üzerinde şekillendirilmiş bir politika varken sonraki dönemlerde bu pragmatik ve realist bir politikaya dönüşmüştür. Bu da 'İslam için İran' tezinin 'İran için İslam' tezine dönüşümünü göstermektedir:

Humeyni zamanında 'İslam için mi İran?' yoksa 'İran için mi İslam?' yönünde bir tartışma vardı. Beni Sadr ve Mehdi Bazergan gibi isimler 'İran için İslam' diyorlardı. İran büyük bir devletti, 2500 yıllık bir geçmişi vardı. Onlara göre İslam ile güçlenir, büyür ve Ortadoğu'nun lideri olurdu. İmam Humeyni ise bu haramdır diyordu. Ona göre, İran İslam'a feda olmalıydı. Aslanan İslam'ın yükselmesi, Müslümanlar'ın güçlenmesi ve bölgesel bir entegrasyon kurulmasıydı. Onun için İslam araçsallaştırılmazdı. Eğer bir şey araçsallaştırılacaksa, Humeyni'ye göre bu İran olmalıydı. Bu iki görüş de temelden birbirlerine aykırıydı.⁶⁴

Ercümen Özkan da diğer dönemsel "İrancı" İslamcılar gibi Şiilik'ten ziyade öncelikle devrim fikrinden etkilenmiştir. Ancak Şiilik, aynı zamanda bir gerçeklik olarak da kabul görmüş ve karşı çıkılmamıştır. Ancak Humeyni'nin ölümü ile "İrancı" İslamcılar arasında yaşanan kopuş ve ayrışma Özkan'da da gözlemlenmektedir. Özkan'a göre İran Devrimi, bir takım çarpıklıklarına rağmen, Müslümanların devrimidir ve sahiplenilmesi gerekir.⁶⁵ Humeyni hayatta iken, devrimin ihracı konusunda mezhebi engeli aşarak sadece dinin öne çıkması için gerekli gayreti göstermiştir. Ancak Humeyni'nin ölümünün ardında İran ümmetçi ve tevhidi politikalarını bir kenara bırakarak ulus-devlet refleksi göstermeye başlamış ve mezhep ayrılığı körüklenerek devrim İran'a hapsolmuştur.

Sonuç olarak Dönemsel "İrancı" İslamcılık, Humeyni Dönemi İslamcılığı olarak da adlandırılabilir. Çünkü Humeyni'nin idealleri ile örtüşen siyasal ve dini iddialar taşımaktadır ve Humeyni'nin ölümü ile değişim yaşamıştır. Bu dönem "İrancı" İslamcılarının ortak özelliği devrimi Şiilik'ten bağımsız olarak ele almalarıdır. İran bu dönemde daha çok mezhepsiz kriterlerle değerlendirilmiştir. Humeyni'nin ve İran'ın mezhebi bir tarafı olmadığı iddia edilmiş ve bu dönem adeta bir 'mezheplerüstü yönetim' olarak sunulmuştur. Humeyni sonrası dönem ise İslam'ın İran için bir araç haline

⁶³ Ali Bulaç, "İslamcılık ve Baskı Rejimi", *Zaman*, 20 Nisan 2015.

⁶⁴ Ali Bulaç, Özel Görüşme.

⁶⁵ Hüseyin Bülbül, Özel Görüşme.

getirildiği, Şiiliğe vurgunun aşırı arttığı ve siyasallaştığı, idealizmin pragmatizme evrildiği bir süreç olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemin “İrancı” İslamcılar’ından Ali Bulaç tarikatlarına dönmüş ve Gülen Cemaati ile yakın ilişkiler geliştirmiştir.⁶⁶ERCÜMEND ÖZKAN, 1995 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu yaşamını yitirmiştir. Kendisinin İran’a ve devrime dair fikirleri Humeyni’nin ölümüyle değişikliğe uğramıştır. Bugün, onun çizgisini takip eden *İktibas Dergisi* ve kadrosu için de aynı şeyi söylemek mümkündür.

5. İdeolojik “İrancı” İslamcılık

Dönemsel “İrancı” İslamcılar’dan farklı olarak, İdeolojik “İrancı” İslamcılar İran’ın politikalarındaki değişiklik olduğu fikrine ve idealizmden pragmatizme yöneliş olduğu iddiasına karşı çıkmaktadırlar. Bu başlık altında incelenecek olan Kenan Çamurcu, Nureddin Şirin ve Atasoy Müftüoğlu’na göre, devrim sürekli olarak gelişmiş ve bir devamlılık halinde süregitmıştır.

Nureddin Şirin, 28 Şubat Dönemi’nden kamuoyunun yakından tanıdığı bir İslamcı’dır. 1997 yılında Ankara Sincan’da yapılan Kudüs Günü Etkinlikleri’nde İran ve Hizbullah propagandası yapmaktan⁶⁷ 8 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Şirin, *İstiklal*, *Tevhid* ve *Şehadet* dergilerinde ve *Selam* gazetesinde yöneticilik yapmıştır. Kendisi İsrail karşıtı yayınlar yapan Kudüs TV’nin de genel yayın yönetmenliğini yapmaktadır. Mehmet Metiner kitabında Nureddin Şirin’den “kendini İran Devrimi’ne adanmış ve İran’dan çok İrancı” bir şahsiyet olarak söz etmektedir.⁶⁸ Şirin’e göre İran Devrimi ve kazanımları, Humeyni’nin ölümü ile birlikte yerine gelen kadrolar tarafından daha da ileriye taşınmıştır. Bu bağlamda Şirin, Humeyni sonrası dönemde rejimin ulus-devlet haline geldiği, mezhepçi politikalar benimsediği ve ümmetçi politikalardan uzaklaşıp devlet çıkarlarına uygun politikalar ürettiği iddialarına karşı çıkmaktadır. Ona göre tüm bunların aksine İran mezhepçi politikalar izlememektedir:

Bugün İmam Humeyni’den sonraki Rehber’e baktığımız zaman, onun İmam Humeyni’nin bu noktadaki söylemlerini beşe katla-

⁶⁶ Bu makaleninin kaleme alındığı süre içerisinde Fethullah Gülen Hareketi (sonradan FETÖ terör örgütüne dönüşmüştür) ile ilişkileri nedeniyle Ali Bulaç tutuklanmış bulunmaktadır.

⁶⁷ Abdullah Yıldız, *28 Şubat: Belgeler*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, s. 244-246.

⁶⁸ Mehmet Metiner, *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2004, s. 102-103.

dığını görürüz. Ben bunu İmam Hamaney'i yakından tanıyan, içerden tanıyan birisi olarak söylüyorum. Hamaney'in ümmetle olan bağı o kadar derin ki; İran, İmam Humeyni Dönemi'ne göre Şii dünyadan ziyade Sünni dünyayı öncüleyen bir noktaya geldi. Yani İslam Devleti, tüm imkânlarını Şii dünyaya ayırmak yerine Sünni dünyaya ayırmaya başladı.⁶⁹

Şirin, bu iddiasını İran'ın Bosna Savaşı esnasında Bosna'ya asker göndermesi ile desteklemektedir. Şirin'e göre emperyalizm ve Siyonizm ile mücadele ve dünyadaki tüm mazlum Müslümanlar'ın desteklenmesi, İran'ın dış politika önceliklerindedir. Bu aynı zamanda İran Anayasası'nın İran'a tanıdığı anayasal bir haktır.⁷⁰ Dolayısıyla İran, dünyadaki Müslümanlar'a mezhepçi bir açıdan bakmamakta ve Müslüman olup olmadığına bakılmaksızın anti-emperyalist ve anti-Siyonist hareketleri desteklemektedir. Venezuela ve Küba gibi Latin Amerika ülkeleri ile ilişkiler geliştirmesi ve Sünni bir örgüt olan Hamas'ın İsrail'e karşı desteklenmesi Şirin'in bu iddialarını doğrulamaktadır.

Kenan Çamurcu, iyi derecede Farsça bilmekte olup tercüme faaliyetleri ile uğraşmaktadır. Tercümesini yaptığı kitaplar arasında Humeyni'nin, Ali Şeriatî'nin, İranlı ayetullahlar Ayetullah Mutahhari ve Ayetullah Talakani'nin ve son dönem İranlı aydınlardan Abdülkerim Suruş ve Yahya Yesribi'nin eserleri bulunmaktadır. Çamurcu, devrim sonrası İran'ı üç bölümde ele almaktadır: Bunlar, devrim sonrasında devlet kurumlarının kurumsallaştırılmasını amaçlayan ve bir yandan da toprak bütünlüğünü korumaya çalışan Savaş Dönemi, Irak ile savaştan Humeyni'nin ölümüne kadarki kısa sürecin incelendiği Savaş Sonrası Dönem ve Humeyni'nin ölümünden sonra iktidara gelen yeni yönetimin gelişme ve endüstrileşme politikalarının ele alındığı Gelişim Dönemi'dir. Burada ilginç olan Çamurcu'nun Gelişim Dönemi'nin başlangıcını Humeyni'nin ölümü ile eş zamanlı olarak ele almasıdır. Bu, ideolojik "İrancı" İslamcılar'ın Humeyni sonrası döneme bakışlarını örneklemesi açısından bir ipucu vermektedir. Çamurcu, Gelişim Dönemi'nde

⁶⁹ Nureddin Şirin, Özel Görüşme.

⁷⁰ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 154. Maddesi şöyle demektedir: "İran İslam Cumhuriyeti, beşeri toplumların tümünde insan saadetine, kendi gayesi bilir ve bağımsızlık, hürriyet, hak ve adalet yönetimini dünya insanların tümünün hakkı olarak tanır. Bununla beraber, diğer milletlerin içişlerine her tür müdahaleden tam olarak çekinmekle beraber, mazlumların zalimlere karşı haklı mücadelelerini dünyanın neresinde olursa olsun himaye eder."

İran'ın bölgede izlediği aktif politikalarla bölgesel bir güç olmaya başladığını, dünya ekonomisiyle yakın ilişkiler kurarak ekonomisini geliştirdiğini ve ABD'ye alternatif bir politik sistem yarattığını iddia etmektedir.⁷¹ Çamurcu'ya göre Humeyni'nin ölümü İran'a herhangi bir kayıp yaşatmamıştır. Çünkü devrim kişilere bağlı kalmayacaktır.⁷² Humeyni Dönemi'nde insanlar enerjilerini slogan üretmek için harcamışlardır ve devrimin ateşi ölmek üzeredir.⁷³ Bu bağlamda, Humeyni sonrası döneme geçişi 'sloganlar hükümeti'nden 'icraat hükümeti'ne geçiş olarak yorumlamaktadır.⁷⁴ Diğer taraftan İran, Rafsancani ile modern bir ulus-devlet haline gelmiştir.⁷⁵ Humeyni sonrasında İran'ın bölgedeki rolü daha da pekişmiştir ve etkisi artmıştır.⁷⁶ Daha önce de belirtildiği üzere güncel meselelerde "İrancı" İslamcılar İran'ın resmi söylemiyle ve politikalarıyla hareket etmektedirler. Çamurcu'nun Humeyni sonrası döneme atfettiği önem de göz önünde tutulduğunda Suriye'de 2011 yılında başlayan ve halen devam etmekte olan iç savaşa da İran'ın gözünden bakıyor olması şaşırtıcı olmayacaktır. İran'ın dini lideri Ali Hamaney Arap Baharı'nı 'İslami Uyanış' olarak tanımlamıştır. Hamaney'e göre bu 'İslami Uyanış' anti-emperyalist ve anti-siyonist bir harekettir ve Fransa'nın o tarihlerde Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmesi ile başlamıştır. İran Devrimi bu uyanışın zirvesidir. Hamaney, Arap Baharı'nı da bu uyanışın bir devamı olarak görmekte ve İran Devrimi'nden ilham aldığını iddia etmektedir.⁷⁷ Suriye'deki iç savaş ise İran'a göre halkın bir isteğı değildir ve emperyalist güçler tarafından kışkırtılmaktadır. Amaç ise İsrail ve ABD karşıtı direniş ekseninin kırılmasıdır. Çamurcu da konuyu aynı şekilde ele almaktadır:

⁷¹ Kenan Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, İstanbul: Şehir Yayınları, 2000, s. 49.

⁷² Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, s. 51.

⁷³ Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, s. 49-50.

⁷⁴ Çamurcu'ya göre 1979'da devrimden sonra kurulan ve Humeyni'nin ölümü ile Rafsancani'nin cumhurbaşkanı seçilmesine kadar devam eden 10 yıllık dönem Birinci Cumhuriyet Dönemi'dir. İkinci Cumhuriyet, Rafsancani ile başlamıştır ve 1997 seçimlerinde Muhammed Hatemi'nin seçilmesine kadar sürmüştür. Hatemi'nin seçilmesi ile ise Üçüncü Cumhuriyet başlamıştır. Çamurcu Birinci Cumhuriyet'i idealler cumhuriyeti, İkinci Cumhuriyet'i gelişim cumhuriyeti ve Üçüncü Cumhuriyet'i de demokrasi cumhuriyeti olarak ele almaktadır.

⁷⁵ Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, s. 60.

⁷⁶ Çamurcu, *Orta Dünya Jeopolitiğinde İslami Uyanış*, s. 79.

⁷⁷ Tareq Ismael and Glenn Perry (Ed.), *The International Relations of the Contemporary Middle East: Subordination and After*, London and New York: Routledge, 2014, s. 165.

Suriye'ye başka hiçbir ülkeye gösterilmeyen özel ilginin sebebi, bu ülkenin Filistin ve Lübnan'la oluşturduğu gövdenin (Hamas ve Hizbullah'ı kastediyor-n.e) İran santralinden beslenen enerjiyle İsrail için ürettiği risk ve ABD'nin yeni orta doğu projesine çıkardığı engeldir.⁷⁸

Nureddin Şirin ve Kenan Çamurcu'nun aksine Atasoy Müftüoğlu ise İran'ın Humeyni sonrası dönemde ulus-devletleştiği iddiasını reddetmemektedir. Ona göre İran'ın ulus-devlet refleksi göstermesi anlaşılabilir birşeydir:

Ulus-devlet refleksi gösteriyor olmasını üzüntüyle karşılıyorum ancak bunun neden böyle olduğunu da devrim sonrası meydana gelen olaylara bağlıyorum. Devrim sonrasındaki olayları iyi anlayabilseydik bunu sorun haline getirmeyebilirdik. Ben bunun bir teamül, bir gelenek haline gelmemesini diliyorum. Ancak İran'a dayatılan çok yönlü kuşatma, İran'ı zaman zaman reel politik yapmaya mecbur bırakmıştır. Bir İslam Devleti de reel politik yapabilir ancak bunu ilke haline getirmemelidir.⁷⁹

Ancak Müftüoğlu da Şirin ve Çamurcu gibi İran'ın mezhepçilik yaptığı iddialarını reddetmektedir. İran'ın mezhepçilik yaptığını iddia etmek ona göre emperyalist bir projedir ve İran'ı mezhepçilik kaskacına alarak devrim fikrini İran'a sıkıştırmak amacı gütmektedir:

İran çok büyük bir kültür ve uygarlığa sahiptir. Bugün, İran'ın Şiiliğe sıkıştırılmasını anlamak mümkün değildir. Burada bir kötü niyet var. Bu İran'ı mahkûm etmeye yönelik bir şey. O büyük medeniyeti mahkûm edemezsin çünkü İran şu an her anda içerik üretiyor. Şiiliğin öne çıkarılması devrimin inkârına yönelik bir şeydir. Devrimin geçici olduğuna dair bir izlenim yaratma amacına yöneliktir. Şiiliğin öne çıkarılması bir emperyal projenin eseridir.⁸⁰

Sonuç olarak İdeolojik "İrancı" İslamcılık, Dönemsel "İrancı" İslamcılık aksine Humeyni sonrasında İran'ın politikalarına verilen koşulsuz destekten ileri gelmektedir. Yapılan mezhepçilik ve İslam'ın araçsallaştırılması gibi iddiaları reddetmektedir. Bu sebeple ideolojik "İrancı" İslamcılık, 1989'dan günümüze kadar İran'ın resmi söylemi ile birebir örtüşen söy-

⁷⁸ Çamurcu, *Orta Dünya Jeopolitiğinde İslami Uyanış*, s. 83.

⁷⁹ Atasoy Müftüoğlu, *Özel Görüşme*.

⁸⁰ Atasoy Müftüoğlu, *Özel Görüşme*.

lemi ve dili sebebi ile Türkiye’de İslamcı cenah içerisinde izole olmuş ve marjinalleşmiştir.⁸¹

6. Sonuç

1979’da İran İslam Cumhuriyeti’nin kurulması ile Türkiye-İran ilişkilerine başka bir boyut eklenmiştir. Bu boyut İran İslam Cumhuriyeti’nin, Türkiye Cumhuriyeti’nin en siyasallaşmış ilkesi olan laikliğe dair bir tehdit olarak ortaya çıkmasıdır. Bunun en berrak örneği “Türkiye İran olacak mı?” sorusunun etrafında oluşan siyasal gündemdir. İlk olarak İran Devrimi’nden sonra gündeme gelen bu soru, 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu kararları sonrasında oluşan siyasal ortam ile zirve noktasını bulmuş, sonrasında tartışılma düzeyi yavaşlasada var olmaya devam etmiştir. Öte yandan, İran Devrimi’nin Türkiye siyasal yaşamına yegâne etkisi bu soru üzerinden anlaşılabilir. Devrim, bütün İslam dünyasında olduğu gibi Türkiye İslamcıları arasında da heyecan oluşturmuş ve çeşitli düzeylerde tartışmalar üretmiştir. “İrancı” İslamcılık işte bu tartışmalar arasında Türkiye’nin siyasal ve sosyal meselelerinden de etkilenecek şekilde neşet etmiştir. Devrimin etkisiyle 1980’lerde belirli İslamcı çevrelerde popüler olmuştur. İslami devrim tezlerinin gerçekleşebileceğini düşünen Türkiyeli İslamcılar, İran Devrimi’nden ilham almışlardır. Ancak 1980’lerin sonu itibarıyla önce “İrancı” İslamcılar içerisinde bir kopma yaşanmış, daha sonra İran tartışmalarında laiklik-şeriat

⁸¹ Nureddin Şirin’in Kudüs TV’si, 668 sayılı OHAL kapsamında alınması gereken tedbirler ile bazı kurum ve kuruluşlara dair düzenleme yapılması hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin 2’inci maddesi 4’üncü fıkrasındaki hüküm gereği RTÜK tarafından terör örgütü propagandası yaptığı iddiası ile 1 Kasım 2016 tarihinde kapatılmıştır. Konuya ilişkin Nureddin Şirin’in açıklamaları için bkz. <http://www.yeniakit.com.tr/haber/kudus-tvden-basin-aciklamasi-230790.html> Erişim Tarihi: 10.11.2016. Gereğede gösterilen terör örgütü propagandasının ise kanalın Şii milis gücü Haşdi Şaabi ile ilgili övücü yayınları ile ilgili olduğu iddia edilmiştir. Bkz. <http://www.islahhaber.net/kudus-tv-de-terorist-hasdi-sabi-nin-reklamı--87716.html> Erişim Tarihi: 10.11.2016. Kanal daha sonra tekrar açılmıştır. Kenan Çamurcu, Farsça çeviriler yapmaya devam etmekte ve günlük olarak İran gazetelerinin haberlerini Türkiye kamuoyu ile paylaşmaktadır. Atasoy Müftüoğlu, savunduğu görüşleri sebebi ile İslami camia içerisinde yalnızlaşmış ve marjinalleşmiştir. Üstelik, Suriye iç savaşı konusunda İran’a yakın politik söylemleri ile İslami camiada yalnız kalmıştır. Kendisi, Eskişehir’de bulunan ofisini bile desteklediği İran yanlısı politikalar sebebiyle kesilen bağışlardan dolayı kapatılmak zorunda kalmıştır. Bkz. “Atasoy Müftüoğlu Eskişehir’deki Bürosunu Kapatı”, 31 Mart 2015, <http://islamianaliz.com/haber/atasoy-muftuoglu-eskisehirdeki-burosunu-kapatma-ustad-dan-%E2%80%98kapatma-nedeniyle-ilgili-mesaj-var-ozel-haber-14974> Erişim Tarihi: 02.04.2015.

tartışmalarının aşırı etkisi ile birlikte "İrancılık" marjinalleşmiştir. Günümüzde ise "İrancılık" tartışmaları devlet bürokrasisinde yaşanan güç mücadelesinin bir aracı olmuştur. İran ile yaşanan tarihsel ve ideolojik rekabetin de etkisiyle birbirlerine rakip İslamcı gruplar arasında 'yerli ve milli' bir ideoloji olmadığı iddiasıyla bir suçlanma-suçlanma aracına dönüşmüştür. Suriye'de yaşanan iç savaş neticesinde yükselen Türkiye-İran rekabetinin ve mezhepsel karşıtlıkların da etkisiyle zaten güçsüz durumdaki "İrancı" İslamcı ideolojinin etkisi yüksek oranda düşmüş ve "İrancı" İslamcılar da Türkiye'deki İslamcı hareketler içerisinde yalnızlaşmışlardır. Gelecekleri de Türkiye-İran ilişkilerinin seyrine göre bir hal alacağına benzemektedir.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

Abdullah Bozkurt, "Iran Plays Subversive Role in Turkey", *Today's Zaman*, 21 Temmuz 2013.

Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık: Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Abdullah Yıldız, 28 Şubat: Belgeler, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.

Agah Hazır, "Comparing Iran and Turkey in Political Science and Historical Sociology: A Critical Review", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2:1, 2015, s. 1-30.

Ali Bulaç, "İslamcılık ve Baskı Rejimi", *Zaman*, 20 Nisan 2015.

Atasoy Müftüoğlu, *Düşsel Ufuklardan Gerçek Ufuklara*, Ankara: Hece Yayınları, 2014.

Ayşe Böhürler, "İrancı Olmak", *Yeni Şafak*, 12 Ocak 2013.

Burak Özçetin, *Making of New Islamism in Turkey: Transformation of the Islamist Discourse from Opposition to Compliance*, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, 2011.

Celal el- Ahmed, *Occidentosis: A Plague from the West*, Berkeley: Mizan Press, 1983.

Cevheri Güven, *Bal Tuzağı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Düşünce, “Haber-Yorum”, Dönem: 4, Sayı:3, Ağustos 1979.

Ervand Abrahamian, “*Ali Shariati: Ideologue of the Iranian Revolution*”, *MERIP Reports*, No: 102, January 1982.

Ervand Abrahamian, *Khomeinism*, London: University of California Press, 1993.

Gökhan Çetinsaya,, “Rafsanjani’den Hatemi’ye İran Dış Politikası’na Bakışlar”, 301, içinde: *Türkiye’nin Komşuları*, Derleyenler: Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Hakan Yavuz, “Is There a Turkish Islam? The Emergence of Covergence and Consensus”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 24:2, 2004.

Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, New York: Oxford University Press, 2003.

Hakan Yavuz, *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, New York: Cambridge University Press, 2009.

“Halk Tahran’a Akıyor”, *Aydınlık*, 1 Şubat 1979.

“İç Savaş Başlatın”, *Aydınlık*, 2 Şubat 1979.

“İran TUDEH İnkılabi Örgütü: Mücadelenin Hedefi Şah Rejimini, Hakim Sınıfları ve Emperyalist Nüfuzu Yok Etmektir”, *Aydınlık*, 8 Ekim 1978.

Kenan Çamurcu, *Firuze Köprüde Üçüncü Cumhuriyet*, İstanbul: Şehir Yayınları, 2000.

Kenan Çamurcu,, *Orta Dünya Jeopolitiğinde İslami Uyanış*, İstanbul: Feta Yayınları, 2013.

Mehmed Kerim, *İran İslam Devrimi*, İstanbul: Düşünce Yayınları, 1980.

Mehmet Kurt, *Türkiye’de Hizbullah*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Mehmet Metiner, *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2004.

“Muhteşem Karşılama”, *Aydınlık*, 2 Şubat 1979.

Mustafa Talip Güngörge, *Humeyni ve İslam*, İstanbul: Araştırma Yayınları, 1985.

Nail Elhan, *The Influence of Iranian Revolution on Islamism in Turkey*:

Iran-Inspired Islamism, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Bölümü, Ankara, 2015.

Nilüfer Narlı, "The Rise of the Islamist Movement in Turkey", *Middle East Review of International Affairs*, 3:3, 1999.

Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, New York: Routledge, 1998

Reha Akbay, "Mazlumun Ahı Devirir Şahı", *Aydınlık*, 3 Nisan 1978.

Robert Olson, *Turkey-Iran Relations 1979-2004: Revolution, Ideology, War, Coups and Geopolitics*, California: Mazda Publishers, 2004.

Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, İstanbul: Metis Yayınları, 1990.

Ruşen Çakır, *Derin Hizbullah*, İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Süha Bölükbaşı, Turkey Copes with Revolutionary Iran, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. XIII, No.1, Güz 1989.

Süleyman Elik, *Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualizing the Dynamics of Politics, Religion and the Security in the Middle-Power States*, New York: Routledge, 2012.

"Şah'ın Gelişi ve Türkiye-İran İlişkileri", *Birikim*, Sayı: 9, Kasım 1975.

Tareq Ismael and Perry, Glenn. (Ed.), *The International Relations of the Contemporary Middle East: Subordination and After*, London and New York: Routledge, 2014.

Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

"Tatile Çıkıyorum Diyen Şah Kaçıyor", *Aydınlık*, 4 Ocak 1979.

"Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran II", *Birikim*, Sayı: 48, Şubat 1979.

"Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran'daki Gelişmeler Üzerine", *Birikim*, Sayı: 50-51, Nisan-Mayıs 1979.

"Uluslararası Olaylar ve Sorunlar: İran", *Birikim*, Sayı: 46-47, Aralık-Ocak 1978-1979.

Ümit Aktaş, “Başlarken”, *Özgün Düşünce*, Yıl: 1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2009.

Yüksel Taşkın, “Devrim Sonrası İran’da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, 2008.

Yücel Demirer, *Türkiye İslamı’nı Anlamak*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1998.

İnternet Kaynakları

“Atasoy Müftüoğlu Eskişehirde’ki Bürosunu Kapattı”, 31 Mart 2015, <http://islamianaliz.com/haber/atasoy-muftuoglu-eskisehirdeki-burosunu-kapat-ti-ustaddan-%E2%80%98kapatma-nedeniyle-ilgili-mesaj-var-ozel-haber-14974> Erişim Tarihi: 02.04.2015

“Atasoy Müftüoğlu Röportajı”, <http://ukbadergisi.com/2015/04/atasoy-muftuoglu-roportaji/> Erişim Tarihi: 3 Kasım 2016.

“İran İslam Cumhuriyeti Anayasası”, <http://imam-khomeini.com/web1/turkish/showitem.aspx?cid=1736&h=22&f=23&pid=2048> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2016

“Kudüs TV’den Basın Açıklaması”, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/kudus-tvden-basin-aciklamasi-230790.html> Erişim Tarihi: 10.11.2016

“Kudüs TV’de Terörist Haşdi Şabi’nin Reklamı!” <http://www.islahhaber.net/kudus-tv-de-terorist-hasdi-sabi-nin-reklamı--87716.html> Erişim Tarihi: 10.11.2016

Selda Kılıç, “İran İslam Devrimi’nin Türk Kamuoyunda Yansımaları: 1978-1979”, 13. https://www.academia.edu/9304053/Iranda_Rejim_De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Finin_T%C3%BCrk_Bas%C4%B1n%C4%B1nda_Yans%C4%B1malar%C4%B1 Erişim Tarihi: 20.10.2016

Ruşen Çakır, “Yine İran ve Kaybolan İrancılık Üzerine”, 19.04.2013, <http://rusencakir.com/Yine-Iran-ve-kaybolan-Irancilik-uzerine/1996> Erişim Tarihi: 25.01.2017

Ruşen Çakır, “İran ve Şiilik Düşmanlarının Nafile Gayretleri”, 21.04.2013, <http://www.rusencakir.com/Iran-ve-Siilik-dusmanlarinin-nafile-gayretleri/1998>, Erişim Tarihi: 25.01.2017

Ruşen Çakır, “Türkiye’de İran Karşıtlığının Nedenleri ve Geleceği”,

16.12.2016, <http://medyascope.tv/2016/12/16/turkiyede-iran-karsitligi-nin-nedenleri-ve-gelecegi/>, Erişim Tarihi: 25.01.2017

Özel Görüşmeler

Ali Bulaç, İstanbul, 6 Mart 2015.

Atasoy Müftüoğlu, Eskişehir, 16 Ocak 2015.

Hüseyin Bülbül, Ankara, 16 Ocak 2015 (e-posta yolu ile).

Nureddin Şirin, İstanbul, 5 Mart 2015.